

Privid demokracije pokazuje nevjerojatnu moć sažimanja i jasnoće opisa. Autor je detaljan i konkretan u svojoj analizi, vješto kombinira izvore različite provenijencije, a često i komparira. To je posebno vidljivo kada pogledamo koje je sve arhivske i druge izvore koristio te kako u analizi nije jednostran, nego vješto suprotstavlja narativ formalnih zakonskih tekstova i odluka partijskih tijela nastojeći objasniti mogućnosti rada Sabora. Usto bih istaknuo da ovo djelo ima i elemente ozbiljne prozopografske analize, koja je vidljiva pri izučavanju strukture saborskih zastupnika. Bitna je jer upravo ona daje dobru predodžbu okvira njihova rada, kao i odnosa prema tom tijelu i građanima.

Po minucioznosti posvećenoj istraživanju, ali i preciznosti koju autor ostvaruje u svojem opisu, mislim da je ova knjiga vrlo vrijedan doprinos koji može poslužiti i kao dobar metodološki predložak za istraživanje drugih razdoblja djelovanja Sabora ili drugih srodnih institucija u Hrvatskoj toga doba. *Privid demokracije* ogledni je primjer zreloga znanstvenog rada koji mora biti poticaj za daljnje bavljenje socijalističkim razdobljem hrvatske povijesti, za koje još uvijek u dobroj mjeri u znanstvenom smislu nedostaje ozbiljnih analitičkih monografija.

STIPICA GRGIĆ

Milanka Dragar, *Dediščina molka* (Ljubljana: Dragar, 2018), 361 str.

Prijevod naslova knjige na hrvatski bio bi *nasljeđe* šutnje. Među njezinim koricama, u mnogo malih poglavlja, ta šutnja tako glasno progovara o događajima koji su bili nepoželjni – i onda, a nažalost nerijetko i danas. Kroz brojna sjećanja i arhivske dokumente autorica analizira pitanje izručenja iz savezničkih logora nakon Drugoga svjetskog rata, rad obavještajnih službi u Jugoslaviji te općenito represiju nad svim potencijalnim neprijateljima i neistomišljenicima nakon rata.

Knjiga se sastoji od 13 poglavlja, koja su podijeljena na veći broj manjih potpoglavlja. Na početku je osvrt kardinala Vinka Puljića, uvodne riječi dr. sc. Tamare Griesser Pečar, predgovor prof. Miljenka Dorića te uvodne misli autorice (str. I–VIII).

Svako poglavlje započinje retkom iz Biblije koji na najbolji način ocrtava ono što se opisuje u tom poglavlju i, što je najvažnije, potiče nas na razmišljanje o mnogim univerzalnim vrijednostima. Prvo poglavlje donosi nam „Šaku povijesti” ovih prostora s osvrtom na najvažnije događaje XX. stoljeća koji su označili, ali i uvelike odredili zbivanja koja su nedugo za nama (str. 2–12). Poglavlje koje slijedi nosi slikoviti naslov „U stisku zla” i opisuje razvoj komunističke ideje i revoluciju na području Jugoslavije. Različita sjećanja koja su nam podastarta oslikavaju ljudska razmišljanja o pristupanju partizanskom pokretu i prikazuju neke trenutke ratnih događanja iz malo drugačije perspektive (str. 13–36). Drugo poglavlje opisuje završetak Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj i donošenje odluke Vlade Nezavisne Države Hrvatske o povlačenju vojske i civila prema Kuruškoj te njihov put

do predaje britanskim jedinicama, s posebnim naglaskom na žestoke borbe koje su se vodile na dravogradskim mostovima. Istovremeno se prikazuju i dokumenti OZNA-e koji daju jasne upute u svezi s postupanjem pri ulasku jedinica Jugoslavenske armije u pojedine gradove. Autorica iznesene tvrdnje ilustrira riječima iz dnevnčkih zapisa. Jedan od zapisa, pod naslovom „Svjetionik istine” (str. 56–86), donosi sjećanja iz izbjegličke kolone koja se kretala prema savezničkom logoru Viktring (Austrija). Iako je historiografija podozriva prema takvoj vrsti izvora, oni su uz obaveznu kritičnost neiscrpan izvor podataka, pogotovo kada se radi o temama za koje nedostaju arhivski izvori. Samo jedna rečenica najbolje opisuje ozračje koje je vladalo u koloni: „Boljelo je što moram bježati pred vlastitom braćom, iz vlastite domovine i upravo zbog domovine” (str. 67). Na tuđoj zemlji logora Viktring dignuti su šatori i organizirana je svakodnevica koja je, uz velika zalaganja zarobljenika, ponekad sličila svakodnevnom životu. Organizirana je nastava, služilo se bogoslužje, izdavale su se različite novine, okupljala umjetnička društva.

Dio izbjeglica, kako se navodi u knjizi, odavde je otpremljen u druge savezničke logore u Austriji (Spittal, Lienz, Peggez i dr.). No, većina izbjeglica, uz izgovor da će biti upućeni u Italiju, ukrkana je na željezničke transporte koji su preko Karavanki poslani u Jugoslaviju, gdje su ih preuzimale jedinice Jugoslavenske armije. Po preuzimanju bi započinjala pljačka i brutalno ponašanje te organiziranje zarobljeničke kolone. Ubrzo se vijest o prevari proširila logorom, što je uzrokovalo veliko negodovanje među preostalim logorašima. Naravno, to je bio dodatni problem za britansku upravu logora, kojoj je rečeno da pri ukrčavanju u transporte ne smije biti primjene sile. Bez obzira na to, transporti su se nastavljali svakodnevno do 4. srpnja 1945. godine. U ilustraciji svega navedenog autorica koristi i iskaz Branislava Todorovića, koji je služio kao časnik za vezu između jedinica Jugoslavenske armije i savezničkih snaga – i čije je sjećanje već poznato u historiografiji (str. 114–119). Prema službenim popisima, koji su očito pratili svaki transport, iz logora Viktring izručeno je oko 26 000 ljudi, od kojih je većina stradala u nekoj od masovnih grobnica u Sloveniji. I nakon svega pitanje britanske (su)odgovornosti nikada nije postavljeno, dapače britanska uloga u spornim događanjima prikazivana je isključivo posrednički. Nijedan prigovor diplomatskim putem (uglavnom dr. Miha Krek), kako to napominje i autorica, nije polučio veći uspjeh. Sve je ostalo tek mrtvo slovo na papiru.

U trećem poglavlju autorica analizira ustrojavanje organa nove vlasti, poglavito kroz djelovanje OZNA-e i jedinica KNOJ-a, koji su bili nositelji represivnoga sustava u poslijeratnoj Jugoslaviji. U tom krugu slijedio je obračun sa svim potencijalnim neprijateljima novoga sustava, u prvom redu intelektualcima, nositeljima građanskoga društva, Crkvom, a glavni aspekt bilo je razvlašćivanje privatne imovine u korist države. Dostupna sjećanja jasno opisuju što je značilo naći se pod optužbom, a nakon toga i na ispitivanjima, kakve su bile istražne metode i koliko se općenito istražni postupak uopće razlikovao od same optužnice. U stvarnosti – vrlo malo. Stoga ne čudi da veliki dio iskaza kao i dostupni dokumenti navode: „Do sada smo sami odlučivali i provodili izvansudske likvidacije, jedinice slovenske Narodne obrane KNOJ su izvršavale i strijeljanja i grobarske poslove” (str. 149).

Četvrta cjelina opisuje kako je teret krivnje pojedinca najčešće padao i na ostale članove njegove obitelji te kako su onda svi zajedno trpjeli pritisak vlasti, a nerijetko i okoline u kojoj su živjeli (str. 162–177).

U poglavljima koja slijede veći dio iskaza odnosi se na izručenja Hrvata iz savezničkih logora u Austriji, od kojih je većina išla preko Rosenbacha (Podrožce), Jesenica do logora Šentvid kraj Ljubljane. Logorska svakodnevnica bila je obilježena popisivanjima, ispitivanjima, glađu, bolestima, prisilnim radom i iscrpljenošću. Noću su odlazile kolone zarobljenika ili cijeli transporti. Veliki dio njih likvidiran je u nekom od masovnih grobišta u okolici, o čemu postoji i točna evidencija *Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč*. Jedno od istraženih i obilježenih grobišta Hrvata na području Slovenije, o kojem je u knjizi objavljeno više iskaza, jest Crngrob. Dio iskaza potvrđuje, kao što je poznato u historiografiji, da je u Crngrobu likvidiran dio pripadnika Vlade Nezavisne Države Hrvatske i članovi njihove obitelji (npr. str. 232–262).

U devetom poglavlju autorica objavljuje članke Bledskoga sporazuma potpisanog 8. rujna 1947. između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Ujedinjenoga Kraljevstva Velike Britanije o pitanju jugoslavenskih raseljenih osoba smještenih u savezničkim logorima (str. 280–288).

Posljednja poglavlja (10 – 13) donose razmišljanja o svemu prije iznesenom te ponajviše civilizacijskoj obvezi da se sva posljednja počivališta označe i tako oda pijetet žrtvama, bez podjela i dnevnopolitičkih manipulacija. Pogled unatrag mora se mjeriti istim mjerilima i tek tada dobivamo potpunu sliku. Naravno, mora ga pratiti i jasno formuliran zakonodavni okvir, o čemu govori i autorica u svojoj knjizi. Za kraj ću se poslužiti razmišljanjem da „pozitivan mir nije samo pitanje odsustva rata i sigurnosnih obrambenih politika, već izgradnja pravednog društva”. O tome bi valjalo razmišljati i upravo o tome govori i ova knjiga.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Sanja Simper, *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma (1938. – 1943.)* (Zagreb: Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, 2018), 482 str.

U 2018., kada se navršavalo osamdeset godina od proglašenja fašističkih zakona protiv Židova u Italiji, u Zagrebu je u izdanju Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj objavljena knjiga o Židovima u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma. Autorica knjige je dr. sc. Sanja Simper, profesorica povijesti u Gimnaziji Eugena Kumičića u Opatiji. Knjiga autorice pod naslovom „Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma (1938.-1943.)“, je proširena teza njezina doktorata, kojeg je 2012. obranila na Odsjeku za povijest. Autorica je do sada objavila više znanstvenih i stručnih radova iz područja teme doktorskoga rada i lokalne povijesti te bila suautorica nekoliko izložbi, od kojih je